

МІФЫ КАЛЕКТЫЎНАЙ СВЯДОМАСЦІ І АДУКАЦЫЯ

Беларускія даследчыкі глыбока і дастаткова поўна даследавалі старажытны фальклор беларусаў. Цяпер на парадку дня – аналіз сучасных міфаў, сучаснага фальклору. І тут – неабсяжнае поле дзейнасці.

Слова «міф» мае неверагодна шырокі дыяпазон сэнсаў. Вось чаму да сёння няма дакладнага акадэмічнага азначэння міфа, хоць яго трактовак існуе вялікае мноства. Яшчэ грэцкі пісьменнік Гесіёд, адзін з першых еўрапейскіх аўтараў, лічыў міф шкоднай хлуснёй. Між тым ужо праз некалькі стагоддзяў геніяльны Арыстоцель у сваёй знакамітай «Паэтыцы» атаясамліваў міф з сюжэтам і лічыў міфалогію вытокаам пазнання і эстэтычнай асалоды. Слоўнік рускай мовы Ажогавы тлумачыць: «Міф – прыдуманая апавед». У той жа час лепшы знаўца міфалогіі ў XX ст. А. Лосеў ставіў міф надзвычай высока: «Міф найвышэйшая па канкрэтнасці, максімальна інтэнсіўная і ў вышэйшай ступені напружаная рэальнасць. Гэта абсалютна неабходная катэгорыя думкі, <...> дыялектычна неабходная катэгорыя свядомасці і жыцця наогул». Вядомы швейцарскі псіхолаг К. Г. Юнг сцвярджаў: «міфы – у першую чаргу псіхічныя з’явы, што выяўляюць глыбінную сутнасць душы». А тэарэтык структуралізму Р. Барт канстатаваў: «Міф – не хлусня, не шчырае прызнанне, міф – скажэнне».

Такім чынам, абсяг меркаванняў шырокі. Азначэнні можна было б яшчэ і працягваць. Усе яны ў той ці іншай ступені, а тым больш узятых разам, характарызуюць такую складаную з’яву, як міф. Безумоўна, міф – форма грамадскай свядомасці, калектыўная народная фантазія, сродак перадачы глыбокіх метафізічных уяўленняў чалавека, абагулена-вобразнае ўвасабленне рэальнасці ва ўяўленнях і словах. З другога боку, міф усё ж успрымаецца як недакладнасць, вымысел, а тое і прама хлусня.

Прычым у апошнія гадоў трыццаць слова «міф» увайшло ў самы шырокі ўжытак, а таму яго семантычнае поле яшчэ больш пашырылася. Гэта не толькі «старажытнае паданне пра легендарных герояў, багоў, з’явах прыроды», як пішуць энцыклапедыі, але і характарыстыка ідэалогіі («буржуазны міф»), а таксама жанр мастацкага твора («раман-міф»). Гуманітарныя навукі глыбока і ўсебакова даследуюць міфалогію, а СМІ аперыруюць

гэтым словам у самых неверагодных словазлучэннях, часта выносячы яго ў загалоўкі: «Міф і рэчаіснасць», «Стомленасць ад дэмакратычнага міфа», «Палітычныя міфатворцы», «Тэлевізійныя міфы», «Міф пра ГУЛАГ».

Да міфа можна падыходзіць з самых розных бакоў, але любое звяртанне да яго ў кожным канкрэтным выпадку няпоўнае, прыблізнае, звужанае. І ўсё ж аналіз сучаснай міфалогіі, якая вельмі часта і ідэалогія, неабходны. Пры гэтым важна памятаць, што міф сучаснасць неаддзелены ад калектыўнай псіхалогіі, што тэма абсурднасці быцця робіцца важнейшай на мяжы XX–XXI стст., а таму міфалагізм нашага часу, у адрозненне ад старажытнай міфалогіі, народжаны не фантастычнымі ўяўленнямі пра прыроду, а жахам і разгубленасцю чалавека перад тварам тэхнакратычнай, бязлітаснай да асобы, цывілізацыі.

Кожная эпоха нараджае свае міфы. Парадаксальна, але пры ўсіх дасягненнях рацыянальных навук і тэхнікі людзі мяжы другога і трэцяга тысячагоддзяў – у намнога большай ступені міфатворцы, чым нашы язычнікія продкі з іх культам прыроды. Вядомы сацыёлаг Расіі С. Кара-Мурза піша: «Адным з важных тыпаў адыходу ад рацыянальнасці, які мае цяжкія наступствы для расійскага грамадства, мае зрушэнне інтэлігенцыі да міфатворчасці», інакш кажучы, адмаўленне ад навуковага метаду пазнання, які адбыўся ў канцы XX – пачатку XXI стст. Магчыма, гэта здарылася таму, што сама навука развівалася супярэчліва: спачатку яна адкінула веды, што назапашаны народам за тысячагоддзі, затым заканамерна, таму што анталогічна пабудавана ў значнай ступені на адмаўленні, стала знішчаць сама сябе, закаснеўшы ў догмах.

Ужо жа пачатку XX ст. матэрыялізм, пазітывізм, дарвінізм (тыя самыя догмы) перамаглі як у свядомасці людзей, так і ў іх дзейнасці. Страта традыцыйных вераванняў і дэфармацыя народнай культуры прывялі да замены хрысціянскай маралі і філасофіі сацыяльнымі міфамі. У сваю чаргу, сацыяльныя міфы, пакладзеныя на навуковыя тэорыі, скажам, марксізм, у інтэлектуальных інтэрпрэтацыях пераўтварыліся ў міфы палітычныя.

Сацыяльна-палітычныя міфы, якія набылі форму ўсеагульнага меркавання, глыбіню веры, лепш за ўсё характарызуюць тую ці іншую эпоху, даюць уяўленне пра нацыянальную масавую псіхалогію, а таксама пра спружыны дзеяння гістарычнага працэсу ў краіне.

Любы чалавек у любым грамадстве знаходзіцца ў палоне ментальных стэрэатыпаў дадзенага грамадства, якія і варта лічыць міфамі і якія на 80 % вызначаюць светапогляд і паводзіны чалавека. Шырокае распаўсюджанне сацыяльных міфаў абумоўлена тым, што яны апелююць хутчэй да эмоцый, чым да розуму, хоць часта бываюць аформлены ў абалонку навуковай тэорыі, выглядаюць на першы погляд выключна разумна і лагічна. Менавіта ў XX–XXI ст. міфы як з’ява па сутнасці ірацыянальная сталі выкарыстоўвацца з рацыянальнымі мэтамі і з’явіліся важнейшым сродкам маніпуляцыі калектыўнай свядомасцю мас.

У сучаснай Беларусі міфы, папулярныя ў інтэлігенцыі і моладзі, маюць сваю спецыфіку. Паколькі гэтая частка насельніцтва цудоўна валодае не толькі беларускай, але і рускай мовай, то яна не агароджана, хоць у нейкай ступені, як народы іншых постсавецкіх рэспублік, сваёй роднай мовай ад шкоднага ўплыву асобных расійскіх сродкаў масавай інфармацыі, у асноўным электронных. У выніку беларусы ўбіраюць у сябе ідэалогію, якая нярэдка варожая і здароваму сэнсу, і пачуццю справядлівасці, і традыцыйным каштоўнасцям. У сваю чаргу, на думку палітолага Дзяніса Тукмакова, расійская прэса несамастойная, яна на дзевяць дзесятых паўтарае замежныя СМІ. А замежныя СМІ распаўсюджваюць весткі ўсяго ад трох сусветных інфармацыйных агенстваў.

Характэрна, што журналісты, а таксама істэблшмент, які актыўна выступае ў СМІ, нават прыдумалі ўласную «мову» з такой колькасцю эўфемізмаў, з такой спецыфічнай лексікай, што яна проста наркатызуе гледачоў і слухачоў. Напрыклад, шырока выкарыстоўваюцца словы-пужалкі – «таталітарны», «дыктатар» і т.п. Між тым слова «таталітарны» азначае «ўсеагульны», а дыктатарам афіцыйна – у яго час – быў аб'яўлены самы вядомы ў свеце беларус Тадэуш Касцюшка, культавая асоба ў асяродку беларускай інтэлігенцыі. Безумоўна, у XX ст. шмат якія тэрміны набылі новы сэнс, у дадзеным выпадку рэзка негатыўны. І ўсё ж гэта ўсяго толькі словы, формулы мовы. Жыццё намнога больш складанае за любыя уяўленні пра яго, што нарадзіліся ў мазгах ліберальнай інтэлігенцыі, а шмат якія працэсы неадназначныя і супярэчлівыя. Так, яшчэ зусім нядаўна пры *дыктатары* Муарамі Кадафі Лівія квітнела, а цяпер, пасля бамбардзіровак заходнімі дзяржавамі, гэта ўжо не краіна, а нейкае незразумелае ўтварэнне, у якім пануе крымінал і ідзе грамадзянская і этнічная вайна паміж рознымі плямёнамі. Так што з азначэннямі неабходна абыходзіцца асцярожна.

На сённяшні дзень тэлебачанне і інтэрнэт замянілі сабою ўсю шматлікую палітру палітычных партый, якія ўжо не маюць абсалютна ніякага ўплыву на насельніцтва. Электронныя сродкі масавай інфармацыі ўяўляюць сабою велізарны, проста неабсяжны прастор для стварэння міфаў, слэнгаў, шаблонаў мовы, а значыць, свядомасці. Адным з такіх міфаў, што мае дачыненне менавіта да інтэрнэту, з'яўляецца яго быццам бы адкрытасць і абсалютная свабода. Фармальна так. Але ж на самай справе амерыканскія інфармацыйныя кампаніі (вобразна кажучы, Вялікі Брат з рамана «1984» Д. Аруэла) з іх суперкамп'ютарамі фіксуюць абсалютна ўсё, што прагучала, з'явілася ў сеце, згадвалася ў інтэрнэце, збіраюць пра карыстальнікаў свету ўсю магчымаю, максімальна поўную інфармацыю. Мы жывём па сутнасці ў інфармацыйным ГУЛАГу, не ўяўляючы гэтага. Прычым для моладзі характэрна абсалютная, фанатычная вера ў інтэрнэт. Але ж інфармацыя ў інтэрнэце не праходзіць навуковую экспертызу, а таму вельмі часта не адпавядае сапраўднасці.

Філасафы ўжо гавораць пра «перавытворчасць сістэмы ведаў». На самай справе, ва ўмовах залішне агрэсіўнай і незбалансаванай інфармацыі неабходна ставіць пытанне пра больш эфектыўнае выкарыстанне часу паведамлення, друкаваных плошчаў, адукацыйных праграм. Наша краіна не такая багатая, каб можна было за дзяржаўныя сродкі запаўняць час і прастору непатрэбнай праблематыкай, часта пустымі размовамі і глупствамі з вуснаў неадукаваных маладых людзей з поп-тусоўкі.

Інфармацыйнае смецце ў выглядзе тупых серыялаў, нахабнай рэкламы, павярхоўнай журналістыкі, бульварнай літаратуры проста авалодала свядомасцю няшчаснага народа. Увесь гэты спам забірае ў чалавека энэргію, з-за чаго людзі адштурхоўваюць ад сябе ўсё, што патрабуе напружанай працы – мастацтва, сур'ёзную літаратуру, філасофію. Воля індывідуумаў згасае і скіроўваецца на дробязі.

Такім чынам, вельмі важная, надзённая праблема – гэта адбор, уменне фільтраваць інфармацыю, іерархія каштоўнасцей, неабходнасць улічваць не толькі камерцыйны інтарэс, але і выхаванне насельніцтва. Для адбору і неабходна адукацыйная суполка.

Адзін з самых папулярных міфаў у адукацыі – яго *практычная скіраванасць*. Веды японцаў пра атамныя бомбы, скінутыя на Хірасіму і Нагасакі, не былі практычна арыентаваны, у выніку сучасная японская моладзь не мае паняцця, хто гэта сапраўды зрабіў – большасць упэўнена, што СССР. Вось вынік практычна арыентаванай адукацыі. Мы ідзём да таго ж. Класічныя асновы адукацыі інтэнсіўна ліквідуюцца. Лічыцца, што адукацыя павінна адпавядаць грамадству спажывання. Але грамадства спажывання – гэта апошні этап індустрыяльнага грамадства, да якога мае дачыненне і сацыялізм, і капіталізм. Выйграе і вырвецца наперад тая краіна, у якой адукацыя будзе накіравана на будучую творчую рэвалюцыю, на іншую парадыгму грамадства, чым тэхнакратызм. І тут якраз без яго класічных асноў не абысціся. У імператарскай Расіі ўніверсітэты не давалі пэўную прафесію – для гэтага існавалі профільныя інстытуты. Ва ўніверсітэтах выхоўваліся людзі шырокага мыслення, з вялікім культурным круглядам. Менавіта іх наяўнасць у грамадстве стымулявала і развіццё прафесійных ведаў у Расіі, дзе былі лепшыя ў свеце географы, інжынеры, леснікі, хімікі, мастакі і пісьменнікі.

Прычым цяперашнія чыноўнікі ад адукацыі цудоўна ведаюць, што творчага чалавека выхоўваюць менавіта тыя дысцыпліны, у якіх менш за ўсё прагматыкі – літаратура, філасофія, логіка, гісторыя мастацтва, культуралогія. Аднак імкненне ў чарговы раз пакланіцца Захаду, кіравацца парадзімі экспертам «з таго боку» прэваліруе над усімі разумнымі аргументамі ўласных педагогаў-практыкаў. А Захаду зусім не патрэбны канкурэнты-інтэлектуалы.

У свой час і нават даволі доўга дыялог з Захадам быў, безумоўна, патрэбны, але сёння ён вычарпаў свой абнаўляльны патэнцыял. Яго далейшае існаванне не дае нам самастойна развівацца, звужае поле культуры.

Яно ўжо фенаменальна звужана. Калі ў ранішніх перадачах гучыць музыка, то яна абавязкова на замежных мовах, калі беларускія дзеці ўдзельнічаюць у міжнародных конкурсах, то спяваюць на англійскай мове (а чаму не на беларускай?); калі бачыш па горадзе назвы фірмаў і паслуг, то яны зноў-такі замежныя і лацінцай. І так ва ўсім. Але ў выніку падобнага «дыялогу» развіцця не адбываецца, а, наадварот, ідзе ўсё большая дэградацыя культуры. У такім пракланенні перад Захадам выяўляецца псіхалогія рабоў. У Францыі дыктарам за выкарыстанне англійскага слова пагражае вялікі штраф, а гандляру за шылду па-англійску нават турэмнае зняволенне. Так нацыя, якая паважае сама сябе, змагаецца за ўласную ідэнтыфікацыю.

Безумоўна, дэградацыя нашай культуры і адукацыі пачалася яшчэ ў савецкі час. У параўнанні з адукацыйнымі сістэмамі іншых краін савецкая адукацыя сапраўды была лепшай у свеце, але зусім не пазбаўленай ад недахопаў. У прыватнасці, з вышыні цяперашняга часу бачыцца залішняя фармалізацыя і матэматызацыя асноватворных дысцыплін – фізікі, хіміі, астраноміі. Не пра законы светабудовы гаварылі, а бясконцыя задачкі рашалі – у адрыве ад рэальных працэсаў. Гэта не развівала пазнавальную здольнасць у падлеткаў, якім усё ж патрэбна, каб было і цікава.

Аднак жа ўрокі мовы і літаратуры, як беларускай, так і рускай, стаялі ў раскладзе кожны дзень і з'яўляліся галоўнымі. 1 чэрвеня ўсе школьнікі краіны 9 і 11 класаў пісалі выпускныя сачыненні. Гэты дзень успрымаўся літаральна як народнае свята. Абавязкова пісалі сачыненне абітурыенты пры паступленні на любы факультэт: чалавек павінен быць паказаць уменне думаць, разважаць і звязна, лагічна, аргументавана выкладаць свае думкі на паперы.

Карацей, школьная сістэма у цэлым была прадуманай і дакладнай. Тое жа тычыцца вышэйшай школы. Так, на філфаку БДУ нам выкладалі намнога менш дысцыплін, чым сёння, але гэта былі фундаментальныя дысцыпліны, а не нейкія прыкладныя, якім месца на школьных факультэтах.

Усе прадметы ўяўлялі сабою стройную сістэму, дзе адзін заканамерна пераходзіць у другі, развіваючы папярэдні. Інакш кажучы, вытрымліваўся галоўны прынцып – гістарызму.

Нічога і блізкага таму з рознымі модулямі мы не маем сёння. У адукацыйных планах поўны хаос.

Адбыўся дэмантаж класічнай, акадэмічнай філалагічнай адукацыі, знішчэнне гуманітарнай сферы, дзякуючы якой толькі і магчыма выхаванне творчага чалавека.

У цэлым насельніцтва, моладзь сталі намнога менш чытаць, настала эпоха дамінавання візуальнасці. Але ў гэтым выпадку задзейнічаны зусім іншыя часткі мозгу, чым пры чытанні папяровых старонак. У выніку не складваюцца вобразы, на аснове якіх адбываецца лагічная інтэрпрэтацыя інфармацыі, а фарміруецца іншае – якраз міфалагічная свядомасць.

І яшчэ адна праблема, пра якую я пісала неаднаразова. Мы, адукацыйная супольнасць, стаміліся ад рэформаў. Мы бачым, што яны не прыносяць карысць, а, наадварот, разбураюць тое каштоўнае, што напрацавана не дзесяцігоддзямі нават, а стагоддзямі. Таму я прапаную дамагацца ад чыноўніцтва навуковага і метадычнага абгрунтавання кожнай рэформы. Прапануючы новае, нам павінны даваць інфармацыю, дзе, калі тая ці іншая навацыя прайшла абкатку, дзе праводзіўся педагагічны эксперымент, якія ён даў вынікі. Толькі пасля ўсебаковай экспертызы можна было рэфармаваць існуючае – ад ацэнак да чатырохгадовага навучання. Неабходна нарэшце адукацыйнай грамадзе падняць свой голас і выступіць супраць неразумнага рэфармавання.